

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МАЙБУТНЮ СІМ'Ю У
ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ»**

Виконала:

магістрантка 2 курсу КогО1-М19
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Богуславська Юлія Юріївна

Науковий керівник:

Гевчук Н.С., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи

Рецензент:

Дідик Н.М., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи

Кам'янець-Подільський – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАГАЛЬНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	7
1.1. Сімейне виховання як поняття загальної педагогіки.....	7
1.2. Основний зміст і значення процесу формування уявлень про сім'ю у підлітків та юнаків з типовим розвитком.....	14
1.3. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.....	22
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МАЙБУТНЮ СІМ'Ю У ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	32
2.1. Методика дослідження уявлень про майбутню сім'ю	32
2.2. Особливості уявлень про майбутню сім'ю підлітків та юнаків з порушеннями слуху.....	40
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МАЙБУТНЮ СІМ'Ю У ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	56
3.1. Програма формування уявлень про сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.....	56
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	76
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Сім'я є однією з найважливіших частин структури суспільства. Це особливий соціальний інститут. Саме вона характеризує людину не тільки як біологічну, а й і соціальну істоту. Сім'я залишається відкритою системою, що знаходиться у постійній взаємодії із навколишнім світом, піддається його впливу. Це своєрідна модель суспільства на певному, конкретному історичному етапі розвитку, що відображає його моральні, духовні особливості. Крім того, сім'я була і залишається головним природним осередком для народження та життя дитини, джерелом її фізичної, матеріальної та морально-емоційної підтримки. Це первинна основа для становлення і розвитку її як особистості.

Значення сім'ї у процесі виховання дитини не можна переоцінити. Батьки є першими вихователями, які зміцнюють і загартовують організм дитини, розвивають її мовлення і мислення, волю і почуття, формують її інтереси, прагнення, смаки, здібності, виховують допитливість, спостережливість, працьовитість та ін.

Проблема сімейного виховання не втрачає актуальності протягом багатьох сторіч і тому підтвердженням є праці М.Вовчик-Блакитної, Н.Волкової, З.Кисарчук, В.Кравець, А.Кузьмінського, А.Макаренка, В.Омелянєнка, В.Петренка, В.Постового, Є.Сарапулової, В.Сухомлинського, М.Фіцули та інших. Дослідження проблеми «формування уявлення про сімейне життя» представлені у роботах В.Петренка, А.Чернова, А.Шмельова та ін. Над вивченням та розв'язанням проблем підготовки молоді до самостійного сімейного життя працювали І.Волга, Т. Говорун, І.Гребенникова, З.Кисарчук, В.Ключникова, С.Ковальова, С.Лаптенка, А.Харчєва та інші.

На сьогоднішньому етапі розвитку корекційної педагогіки в нашій державі проблема сімейного виховання підлітків та юнаків з порушеннями у розвитку не висвітлена в повному обсязі.

Положення Л.Виготського про те, що виховання дитини з порушеннями слуху, навчання її в загальній системі соціального виховання і навчання відкривають небували в історії перспективи розвитку і повноцінного залучення до суспільного життя отримало подальший розвиток у дослідженнях відомих сурдопедагогів: Р.Боскис, О.Дячкова, С.Зикова, Ж.Шиф, М.Ярмаченка, Ф.Рау та ін. Проблема соціального виховання, в рамках якого здійснюється підготовка підлітків та юнаків до створення своєї майбутньої сім'ї привертала увагу таких учених-сурдопедагогів, як Д.Букін, А.Басова, І.Данюшевський, А.Доброва, І.Колесник, І.Лобурець, Г.Пенін та ін.

Є чимала кількість обставин в силу яких підліток з порушеннями слухового розвитку зростає в неповноцінній системі сімейних стосунків і тому не володіє належними уявленнями про те, на яких засадах слід будувати свою власну сім'ю: 1) перебування більшу частину свого часу в закладі сегрегаційного типу, що обмежує взаємодію з родиною; 2) порушення слухового розвитку зумовлює труднощі під час осмислення системи сімейних взаємостосунків; 3) соціальні стереотипи, які здійснюють моральний та психологічний тиск на особистість дитини з порушенням слуху тощо.

Все вище наведене і зумовлює високу актуальність дослідження спрямованого на визначення ефективних шляхів та методів формування уявлень про свою майбутню сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

Мета роботи – дослідити особливості формування уявлень про свою майбутню сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми сімейного виховання та його впливу на формування уявлень про сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

2. Дослідити уявлення про майбутню сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

3. Здійснити порівняльний аналіз уявлень про сім'ю підлітків та юнаків з типовим розвитком та порушеннями слуху.

4. Розробити програму формування уявлень про сім'ю підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

Об'єкт роботи – уявлення про сім'ю підлітків та юнаків.

Предмет дослідження – корекційні форми та методи формування уявлень про сім'ю у підлітків та юнаків.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану її вивчення, узагальнення та систематизація теоретичних положень;

– *емпіричні*: спостереження, анкетування, проєктивні методики «Малюнок сім'ї» і «Малюнок майбутньої сім'ї», методика «Асоціативний куц».

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Експериментальна база: Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1 та Кам'янець-Подільська спеціалізована загальноосвітня школа I-III ступенів №1 з поглибленим вивченням німецької мови Хмельницької області.

Елементи наукової новизни одержаних результатів дослідження полягають у розробці цілісної програми «Сім'я починається з мене» з метою формування уявлень про сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості практичного використання матеріалів дипломної роботи студентами при вивченні курсу «Сурдопсихологія», «Корекційна психопедагогіка», «Сімейне виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку» проходженні педагогічної та психологічної практик.

Матеріали дипломної роботи магістра були апробовані на на XXVII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи» 4 травня 2020 року та була опублікована в збірнику наукових праць «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи».

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано статтю: “Соціальне значення сім’ї для підлітків та юнаків з порушеннями слуху”

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (50), додатків (5). Загальний обсяг роботи – 85 сторінок, з них 75 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі магістра зроблені теоретичні узагальнення основних результатів дослідження та представлено практичне розв'язання проблеми формування уявлень про сім'ю у підлітків з порушеннями слуху.

Результати проведеного дослідження свідчать про ефективність виконання поставлених завдань дослідження, що в свою чергу дає нам підстави для формулювання наступних *висновків*:

1. Здійснено теоретичний аналіз проблеми сімейного виховання та його впливу на формування уявлень про сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

Визначено, що сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей. З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, в домашніх умовах забезпечити організацію її життя, допомогти засвоїти особистий досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки й діяльності.

На основі теоретичного аналізу загальної та спеціальної психологопедагогічної літератури встановлено, що, незважаючи на актуальність проблеми формування уявлень про майбутню сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху, вона є недостатньо розробленою як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Визначено, що уявлення про майбутню сім'ю – це узагальнений комплекс уявно відтворених образів, який відображає характерні ознаки майбутньої сім'ї, потенційних чоловіка чи дружину та дітей, характер взаємовідносин із ними, особливості організації сімейного життя. Вченими визначено, що у підлітків та юнаків з порушеннями слуху виникають труднощі в процесі соціалізації та створення сімей. Фахівці розглядають батьківську сім'ю як основний стабілізуючий фактор адаптації дитини у суспільстві. Саме з власної сім'ї підліток з

порушеннями слуху переймає у доросле життя перші уявлення про морально-людські цінності, норми поведінки, характер взаємовідносин між людьми та уявлення про свою майбутню родину. Порушення слуху має соціальні наслідки. Труднощі в оволодінні соціальними нормами поведінки, соціальна та сімейна депривація, дефіцит спілкування з дорослими, відсутність стосунків прийняття та інші особливості виховання призводять до викривлення взаємодії підлітка з соціальним середовищем та формування уявлень про своє майбутнє сімейне життя.

2. Досліджено уявлення про майбутню сім'ю підлітків та юнаків з порушеннями слуху

Для більшості учнів з порушеннями слуху характерними є прогалини в знаннях про інститут сім'ї; її рольову структуру, господарсько-побутові відносини, особливості емоційного взаємозв'язку між подружжям та внутрішньосімейних відношень нестійкі та загальні; уявлення про образи майбутніх чоловіка й дружини та про себе в якості сім'янина розмиті. Емоційно-ціннісне ставлення до сім'ї характеризується неусвідомленістю, інфантильністю, закомплексованістю, ситуативністю суджень. Прояви емоцій та поведінки учнів з порушеннями слуху зумовлені комунікативними бар'єрами.

3. Здійснено порівняння уявлень про сім'ю підлітків та юнаків з типовим розвитком та з порушеннями слуху.

Порівняльний кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту свідчить про те, що в процесі підготовки до майбутнього сімейного життя на тлі загальних закономірностей розвитку підлітків та юнаків із типовим розвитком та учнів з порушеннями слуху виявляються характерні відмінності сформованості уявлень про майбутню сім'ю останніх.

В підлітків та юнаків з типовим розвитком більше асоціацій пов'язаних з сімейним життям порівняно з однолітками з порушеннями слуху. Зміст асоціацій свідчить про ставлення учнів до сімейного життя. Респонденти з

порушеннями слуху асоціюють сім'ю з емоційними категоріями такими, як любов, підтримка, затишок. Це свідчить про те, що для переважної більшості учнів сімейне життя пов'язане з створенням сприятливого емоційного середовища. Водночас підлітки та юнаки з порушеннями слуху демонструють споживацьку позицію та залежність від батьківської сім'ї. Можна констатувати, що у більшості підлітків та юнаків з порушеннями слуху характерним є середній рівень розвитку уявлень про сім'ю. Ці учні розуміють що таке сім'я, мають знання про найбільш значущі функції родини, мають уявлення про цілі створення сім'ї. Водночас ця категорія підлітків та юнаків має недостатньо зрілі уявлення про власну майбутню сім'ю, про її склад, про господарсько-побутові відносини та розподіл лідерства між подружжям, про емоційні зв'язки в майбутній родині.

Серед підлітків та юнаків з типовим розвитком не виявлено низького рівня уявлень про сімейне життя. Учні з порушеннями слуху показали незадовільні результати. Більшість учнів з типовим розвитком володіють уявленнями про майбутню сім'ю на високому рівні, чого не скажеш про їх однолітків з порушеннями слуху, які показали майже втричі менший результат. Здійснити порівняльний аналіз уявлень про сім'ю підлітків та юнаків з типовим розвитком та порушеннями слуху.

4. Розроблено програму формування уявлень про сім'ю підлітків та юнаків з порушеннями слуху.

Вивчення стану роботи з підготовки учнів з порушеннями слуху до майбутнього сімейного життя у практиці сучасної спеціального закладу освіти та досвіду виховання майбутнього сім'янина в батьківських сім'ях засвідчило відсутність цілісної та послідовної системи психолого-корекційних заходів, спрямованих на формування і корекцію у підлітків уявлень та юнаків з порушеннями слуху уявлень про майбутнє сімейне життя, необхідність підвищення рівня компетентності практичних працівників та батьків із цього питання. Вставлено, що основними психологічними умовами забезпечення ефективності формування у підлітків та юнаків з порушеннями

слуху уявлень про майбутню сім'ю є: поетапність психолого-педагогічного супроводу з формування і корекції в учнів уявлень про власну майбутню сім'ю; формування позитивної установки на шлюб та особистісно-усвідомленої готовності до створення сім'ї; організація просвітницької й консультативної роботи з фахівцями спеціальних загальноосвітніх закладів освіти та батьками щодо змісту, форм і методів супроводу підлітків та юнаків з порушеннями слуху у процесі їхньої підготовки до сімейного життя.

Результати проведеного констатувального експерименту засвідчили необхідність створення системи корекційної роботи з формування уявлень про майбутню сім'ю у підлітків та юнаків з порушеннями слуху та підготовки їх до самостійного сімейного життя, яка повинна будуватися на основі комплексної взаємодії фахівців спеціальних освітніх установ і батьків учнів. Розроблена корекційна програма «Сім'я починається з мене» реалізує мету формування когнітивного, емоційно-мотиваційного та поведінкового компонентів уявлень про щасливе сімейне життя в підлітків та юнаків з порушеннями слуху. Запропонована система корекційних занять відображає організацію цілеспрямованої роботи з формування в учнів різноаспектних уявлень про майбутню сім'ю і корекцію в них вже наявних деструктивних уявлень про сімейне життя, розширення знань про сімейний інститут, підвищення рівня компетентності підлітків та юнаків щодо батьківства та інше.

Водночас, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування в підлітків та юнаків з порушеннями слуху уявлень про майбутню сім'ю. Подальша перспектива розробки цієї теми може полягати у вивченні особливостей уявлень про майбутнє сімейне життя в інших вікових періодах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук П. Педагогічний аналіз концепцій сімейного виховання А. С. Макаренка та В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / П. Бойчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1.– С.16-17.
2. Бочелюк В.Й. Соціально-психологічні особливості людини з порушеннями слуху / В. Й. Бочелюк, А. В. Турубарова // Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. для ВНЗ / В. Й. Бочелюк, А. В. Турубарова. – К. : Центр учб. літ., 2016. – С. 88–91.
3. Борщевська Л.В., Жук В.В., Литвинова В.В., Литовченко С.В., Максименко Н.Л., Шевченко В.М. Дитина з порушеннями слуху: поради батькам: навчально-методичний посібник / Борщевська Л.В., Жук В.В., Литвинова В.В., Литовченко С.В., Максименко Н.Л., Шевченко В.М. – К.: Інститут спеціальної педагогіки, 2011. – 222 с.
4. Васильченко О.М. Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості: навчально- методичне видання / О.М. Васильченко – К.: 2012. – 96 с.
5. Виготский Л.С. Основы дефектологии: учебник для вузов / Л.С. Виготский. – СПб.: Лань, 2003.
6. Галимова Н. Подготовка умственно отсталых старшеклассников к будущей семейной жизни / Н. Галимова : автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 2000. – 25 с.
7. Головчиц Л.А. Коррекционно-педагогическая помощь школьникам с недостатком слуха, с комплексными нарушениями в развитии / Л.А. Головчиц // Дефектология. – №6. – 2006.
8. Денисова Е.Н. Формирование представлений о межполовых и семейно-ролевых отношениях умственно отсталых подростков в процессе коррекционного обучения и воспитания / Е. Денисова: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 2001. – 25 с.

9. Дмітрієва О.І. Формування правосвідомості старшокласників зі зниженим слухом в позаурочний час. дис ...канд. пед. наук : 13.00.03 / Оксана Іванівна Дмітрієва. – К., 2013. – 215 с.

10. Демидова Т.А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/16001/1/Demydova>.

11. Засенко В. Шляхи інтеграції дітей з порушеннями слуху у суспільство / В. Засенко, А. Колупаєва // Громадянська освіта та соціалізація дітей з вадами слуху: збірник науково-методичних матеріалів. – Київ, 2002. – С. 48-50.

12. Капська А.Й. Соціальна робота : навч. посібник / А. Й. Капська. – К.: Центр навч. літ., 2005. – 328 с.

13. Кізь О.Б. Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 2003. – 20 с.

14. Комановський І.В. Педагогічний всеобуч батьків першокласників / І. В. Комановський // Початкова школа. – 1969. – №3. – С. 60-63.

15. Коменский А.Я. Педагогическое наследие / [Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джурицкий]. – М. : Педагогика, 1987. – 416 с.

16. Кон И.С. Психология старшеклассника: пособие для учителей / Игорь Семенович Кон. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с

17. Кравченко Т. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах / Т.Кравченко // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С. 142–150.

18. Кравець В.П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді / В. Кравець. – К. : Київська правда, 2000. – 688 с.

19. Кравець В. Психологія сімейного життя : навч. посібник / В. Кравець. – Тернопіль, 2003. – 424 с.

20. Кузьмінський А.І. Педагогіка родинного виховання : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко – К.: Знання, 2006. – 324 с.

21. Левицький В.Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід): навчально-методичний посібник: В. Е. Левицький. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С., 2007. – 108 с.

22. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции / В. А. Липа. – Донецк: Лебідь, 2000 – 319 с.

23. Литовченко С.В. Дитина з порушенням слуху / С. В. Литовченко, В. В. Жук, О. Ф. Федоренко, О. М. Таранченко. – Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. – 56 с.

24. Марковська Д.В. Про оптимізацію взаємодії навчального закладу з батьками : Методичні рекомендації [Електронний ресурс] / Д.В. Марковська // Режим доступу: <http://osvitacv.com/index.php/doshkillya/857-2011-06-17-15-11-06>.

25. Маценко Л. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. / Л. Маценко – К. : НАКККиМ, 2011. – С.7-12.

26. Маленкова Л.И. Педагоги, родители и дети / Л. И. Маленкова - М. : ТОО «Интел Тех», 1994. – 216 с.

27. Мастюкова Е.М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии / Е.М. Мастюкова. – М : ВЛАДОС, 2004 – С.24-25.

28. Миронова С.П. Статеве виховання у допоміжній школі: посібн. для вчит. / С. Миронова, М. Матвєєва: – Кам'янець-Подільський: 1996. – 30 с.

29. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Підручник / С. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний імені Івана Огієнка, 2015. – 312 с.

30. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.

31. Нейман Л. В. Анатомия, физиология органов слуху и речи : учебник для студентов высших учебных заведений / Л. В. Нейман, М. Р. Богомилський ; под ред. В. И. Селиверстова. – М. : Владос, 2001. – 224 с

32. Полтавець О.В. Особливості образу сім'ї у дітей з неповних сімей. [Електронний ресурс] // Режим доступу: [file:///C:/Users/Asus/Downloads/VKhnpu_psykhol_2011_38_18%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/VKhnpu_psykhol_2011_38_18%20(1).pdf)

33. Полянничко А.О. Подолання соціальної депривації дітей-сиріт в мовах загальноосвітньої школи-інтернату : дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.05 / П.А. Олександрівна. – Суми, 2011. – 264 с.

34. Пономаренко Л. П. Психология семейных отношений/ Л. П. Пономаренко, Р. В. Белоусова // Психология для старшеклассников: пособие для педагога. Ч. 2., 11 класс. – М., 2001 – С. 82-95.

35. Програми та рекомендації до розподілу програмного матеріалу загальноосвітніх навчальних закладів для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом / Жук В. В., Литовченко С.В., Литвинова В.В., Борщевська Л.В. та ін. ; відп. за вип. Нагорна Н. О. – К., 2010. – 56 с.

36. Сімейний кодекс України. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

37. Семиченко В.А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : Навч. посібник / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К., 2001. – 342 с.

38. Сім'я та її вплив на формування психології дитини // Психологія сім'ї: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/psychology/family/4.html>.

39. Сім'я і родинне виховання. [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://pidruchniki.com/pedagogika/pedagogika_simeynogo_vihovanny.

40. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / В. М. Синьов. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Частина 1. – 238 с.

41. Система психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах спеціального навчального закладу: Метод. посібник / Упоряд. І.М. Лісовецька. – Чернігів : ОППО ім. К.Д. Ушинського, 2011. – 78 с.

42. Савчук Л. Проблеми родинного виховання дітей з особливими освітніми потребами. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

43. Соловйова Т.А. Обучение детей с нарушением слуха в школе / Т.А. Соловйова // Дефектология. – 2005. – №5.

44. Сяба М.О. Особливості виховання дітей з вадами слуху в сім'ї. [Електронний ресурс] // Режим доступу: [file:///C:/Users/Asus/Downloads/domtp_2013_5_23%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/domtp_2013_5_23%20(2).pdf)

45. Томашевська С.О. Стилі сімейного виховання [Електронний ресурс] / С.О.Томашевська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дні науки – 2013». – Секція «Педагогіка».

46. Федоренко О.Ф. Особливості формування ключових компетентностей в учнів з порушеннями слуху [Електронний ресурс] / О. Ф. Федоренко // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекц. педагогіка та спец. психологія. – 2013. – Вип. 23. – С. 248–251.

47. Федюк Т.М. Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху [Електронний ресурс] / Т. М. Федюк, В. І. Безлюдна // Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. / Рівн. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2014. – Вип. 3. – С. 161–163.

48. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник. Вид. 2-ге, доп. – К.: Академвидав, 2006. – 560с.

49. Шаумаров Г.Б. Социально-психологические проблемы молодой семьи выпускников специальной школы для детей с задержкой психического развития / Г. Шаумаров : Автореф. док. псих. наук. – М., 2001. – 226 с.

50. Шльонська О.О. Стиль сімейного виховання як чинник формування адаптивних можливостей дитини: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 – «Педагогічна та вікова психологія» / О.О. Шльонська. – Хмельницький, 2012. – 16 с.